

Kovács Ágnes

***A népköltészet
szemléltetése
az ismeretterjesztésben***

TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT

1978

Kovács Ágnes

A NÉPKÖLTÉS ZEMLÉLTETÉSE
AZ ISMERETTERJESZTÉS BEN

/Az előadás elhangzott a TIT
1978. április 14-i
országos előadói konferenciáján/

Budapest, 1978

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Néprajzi és Pedagógiai Választmányának
kiadványa

Lektorálta:

Felföldi László

Felelős szerkesztő:

M. Szabó Mária Rózsa

ISBN 963 411 402 4

Készült a TIT Rotaüzemében,
Budapest VIII., Bródy Sándor u. 16.
Gysz.: 78/1858 - Példányszám: 2000 - 2,75 /A/5/ iv
Kiadásért felelős: Radványi Gáspár

A TIT legújabb statisztikái szerint 1977-ben 189 népköltészeti előadás hangzott el, ezeken összesen 6848 hallgató vett részt. A diszitő művészet 29 675-ös, a népzene és néptánc 28 490-es, vagy akár az anyagi kultúra 9848-es hallgatói számahoz képest ez bizony szerény eredmény, különösen, ha meggondoljuk, hogy az iskolások a hetedik általánostól a középiskola négy osztályán át alig hallanak valamit a népköltészetéről, még az egyetemen is csak az ismerkedik meg alaposabban vele, aki kifejezetten néprajz szakra iratkozik, ujabban még a magyar szakos hallgatók kötelező folklór kollégiumát is megszüntették. Jellemző, hogy a népköltészeti előadások hallgatóinak kétharmada tanuló.

Napjainkban divat a népi kultúra megismerése és felhasználása hétköznapi életünkben. Otthonunkat, ruházatunkat népi tárgyak, népi motívumok díszítik; a fiatalok közül sokan táncházba járnak; az idősebbek közül számosan népi himzések, szöttek, fafaragások készítésében lelik örömüket. A népköltészetnek olvasmányainkban, s még inkább a fünlünk és szemünk számára készített folklórbemutatókon, rádió- és tévéműsorokban, filmekben és hangfelvételeken van az őt megillető teljes értékű helye.

A népköltészet, akárcsak a vers vagy dráma, az élőbeszéd művészi lehetőségeire, művészi hatására épül. Egy népdal, ballada vagy mese akkor ragad meg igazán bennünket, ha nem olvassuk, hanem ha halljuk a szövegét, esetleg látjuk is, aki előadja. A népköltészet a beszélt, nem pedig az írott

nyelvi kulturát szélesíti, ezzel kapcsolatos művészi élményvilágunkat teszi teljesebbé, voltaképpen anyanyelvi műveltségünk egyik alappillére.

A költői alkotás, így a jól megválasztott mese, ballada, gyermekjáték pusztán elhangzásával is esztétikai hatást kelt, ezt a hatást azonban fokozni tudjuk, ha rámutatunk egyéb hasonló alkotásokkal való összefüggéseire, a paraszti életbe való beágyazottságára, a mai városi kulturájú ember életében való lehetséges felhasználhatóságára. De beszélhetünk jó, modern szakirodalom alapján a magyar és a környező népek, a magyar nép és Eurázsia népei népköltészetének az összefüggéseiről, jellemző jegyeiről.

Bármilyen témát választunk, tudásunk, s a rendelkezésre álló irodalom alapján bármilyen témára is van lehetőségünk, a népköltészettről nem beszélhetünk az előadáshoz kapcsolódó népköltési alkotások megszólaltatása nélkül. Hogyan tehetünk szert az előadásunkat illusztráló vagy inkább annak alapját képező népköltési szövegekre?

Az az irodalom, amelyből előadásunkra felkészülünk, jelentős hányadában népköltési gyűjteményeket kísérő tanulmányokból áll. Kézenfekvő hát, hogy a bemutatásra kerülő szövegeket ezekből a kötetekből válogassuk. Pedagógus-előadónak az is kézenfekvő, hogy a szövegek bemutatásával megbizva jól beszélő, éneklő, szavaló diákjait. Ritkább esetben módja van előadóművészt is bevonni, esetleg annak előadóestjét bevezetni, kommentálni. Ez utóbbi azonban, mint mondtam, ritka, nem hétköznapi, inkább ünnepélyes alkalom.

Szintén nem gyakori, de igen szerencsés a helyzet akkor, ha az előadó, maga is néprajzi gyűjtő, vagy ilyennel áll kapcsolatban, s előadása alkalmával módja van megszólaltatni jeles adatközlőket, népi énekeseket, mesemondókat. Ezek legtöbbször igen szépen beszélnek magyarul, s vérbeli előadók, nem jönnek zavarba az idegen közönség előtt, szívesen adnak izelítőt a tudásukból, hisz otthon

már mind kevésbé van alkalmuk erre. Egyetemesünkkel, előadásmódorukkal megteremtik a népköltési alkotások atmoszféráját is. Különösen áll ez akkor, ha az előadó gyermekjátékokról beszél, s módja van egy egész gyermekcsoporttal szemléltetni az előadásában szereplő játékokat. Ez az optimális eset: a népköltési gyűjtő-előadó, akinek kellő számu "illusztrátor" áll rendelkezésére, aki amellet megfelelő szervező, és rendező képességgel is meg van áldva, hogy előadását előkészítse, majd szinpadra vigye, szintén nem tartozik a gyakori jelenségek közé.

Megfelelő környezetben, öregek napközi otthonában, himző körben, munkásszálláson, vagy akár iskolában tartott szakköri vagy klubfoglalkozáson az is elképzelhető, hogy hallgatóságunkat is bevonjuk előadásunkba, és megkísérlünk valakivel elmondatni egy rövid mesét, mondát, anekdotát, eldaloltatni egy dalt, tehát az ugynevezett csoportos gyűjtéshez hasonló szituációt teremtve aktivizáljuk hallgatóságunkat. Népzenei előadók nagy sikerrel daloltatják meg olykor egész közönségüket, népköltési előadást csak egyes "hozzászólók" közreműködésével élénkíthetünk, s még azt is jól elő kell készítenünk: a klubvezetővel, pedagógussal, a napközi otthon vezetőjével előre meg kell beszélünk, hogy mit tervezünk, hogy ő is felkészíthesse a hallgatóságot a "spontán" felszólalásra. Ahhoz azonban, hogy ez a sokszor nagyon sikeres előadásforma megvalósítható legyen, jól kiválasztott téma és számában, valamint jellegében egyaránt jól megválasztott hallgatóság szükséges. Igen sikeres szokott lenni például az a forma, mikor a néprajzi gyűjtő abban a faluban vagy azon a vidéken, ahol korábban gyűjtött, beszámol gyűjtői tapasztalatairól. Emlékszem, hogy a Szabolcs-Szatmár megyei Kéken a falubeliek majd szétvetették a kulturházat, amikor bemutattuk a faluban készült táncfilmet és a helybeli mesemondó, az öreg DASKÓ András személyesen mondott mesét. Reményünk azonban, hogy a hallgatóságot is bevonjuk előadásunkba, s ezzel esetleg újabb adatközlőkre tegyünk szert, meghiusult, mert a szűk terembe beszűfolódott több száz emberrel egyszerűen lehetetlen lett volna beszélgetést folytatni. Tapasztalatunk szerint elő-

adásunkat ily módon csak - mondjuk - egy kis könyvtár olvasótermében, 20-30 hallgató jelenlétében illusztrálhatjuk.

Előfordul az is, hogy maga az előadó vállalkozik a dalolásra, mesemondásra. Még nem is olyan régen a pedagógusok, különösen falun, nemcsak jó énekesek voltak - hisz mesterségükhöz hozzá tartozott a kántori teendők ellátása is -, hanem mesét is mondtak a növendékeknek tanítás közben felülesül, pihenésképpen. Nem egy közülük származásánál és környezeténél fogva egy személyben gyűjtője, hordozója és előadója is volt a népköltészetnek. Ma is sokan vannak, akiknek gazdag népköltési repertoárjuk van, de mintha szégyellnék egy kicsit abbéli tudásukat. Voltaképpen a pedagógusképző intézetnek és a fölöttes hatóságnak a feladata rávilágítani a népköltészeti tudás hasznos, értékes voltára. Még ha ez meg is történik, nem sok pedagógus-előadó vállalkozik előadóművészi képességeinek TIT-előadáson való kamatoztatására.

Az elmondottakból is következik, hogy a népköltészet közvetlen megszólaltatása akár magának az előadónak, akár a paraszti mesemondóknak, tréfás kedvű "vicces embereknek" vagy egyszerűen csak jóbeszédű hallgatóknak, akár hivatásos vagy amatőr előadóművészeknek a közreműködésével nem könnyen és nem minden környezetben valósítható meg. Jóval egyszerűbb ennél az ún. közvetett megoldás, amikor filmen vagy hangfelvételen mutatjuk be a népköltési alkotásokat és azok előadóit.

A saját színes-hangos filmfelvevő géppel rendelkező gyűjtő-előadó Nyugat-Európában sem gyakori még, az tehát aki a helyszínen készíti felvételeit egy-egy kiváló mesemondóról és hallgatóságáról, tréfalkozó, daloló lakodaéneklő idősebb asszonyról, s sári árusról, balladaéneklő idős asszonyról, s azt a szakembereken kívül a széles körű érdeklődőknek is bemutatja. Nem véletlenül volt akkor a sáker MOLDOVÁN Domokosnak Európa-szerte a maga néprajzi filmjeivel. Rajta kívül ilyen típusú filmeket LAKATOS Vince elhunytá óta nálunk elsősorban a te-

levízió készít, gondoljunk csak az Iratlan népköltészet című sorozatra. Ezeket a filmeket azonban nem sokszorosítják és nem bocsátják a TIT-előadók rendelkezésére.

A jövő kétségtelenül a képmagnóé. Az elmés technika kiválóan alkalmas mind a népköltési alkotások és alkotók, előadásmódjuk, gesztikulációjuk, mimikájuk, a közönség reagálása rögzítésére, mind a felvett anyagból készülő műsor összeállítására. Hátránya, hogy egyelőre kevés gép van az országban, kevés a segítségükkel felvett mesemondás, dalolás, népszokás, gyermekjáték, nem sok műsor, előadás-illusztráció készíthető belőlük. Néhány év múlva talán jobb lesz a helyzet, hisz most már az MTA Néprajzi Kutatócsoportja és Zenetudományi Intézete is gyűjt képmagnóval.

Egyelőre nagyobb a lehetősége annak, hogy hangfelvételen mutassuk be népköltési alkotásainkat. VIKÁR Béla jóvoltából azzal büszkélkedhetünk, hogy az elsők voltunk Európában, akik a századfordulón népmeséket, népdalokat hangfelvevő géppel rögzítettünk. Ezek a korai fonográfhengerek azonban hangminőségükben sok kívánnivalót hagynak maguk után, s technikai berendezéseink megváltozása következtében csak hangtechnikai laboratóriumban egészen szűk körű hallgatóság előtt szólaltathatók meg.

A harmincas évek végén ORTUTAY Gyula a Rádió szerkesztőjeként LAJTA László, BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán közreműködésével nagyszabású népköltészetgyűjtő akciót szervezett. A Magyar Rádió stúdiójába felhozták a kiváló énekeseket, mesemondókat, így az azóta oly nevezetessé vált FEDICS Mihályt is, és legszebb darabjaikból hangfelvételeket készítettek, majd azokból igen jó minőségű hanglemezeket sokszorosítottak. Fájdalom, nem elég magas példányszámban. A szakmai körökben fogalommal vált Pátia hanglemez-sorozat ma jórészt csak közgyűjteményekben férhető hozzá.

Széles körű, valamennyi magyar nyelvjárásra kiterjedő helyszíni gyűjtést végzett az ötvenes évek-

ben az azóta elhunyt jeles nyelvész, HEGEDÜS Lajos. Hangfelvételeit - köztük sok értékes népköltési szöveget - az MTA Nyelvtudományi Intézetének hangarchivuma őrzi. Egy részükből kötetek készültek, más részüket még le sem jegyezték, nemhogy kiválogatásra vagy sokszorosításra kerültek volna.

Nincsen szándékom felsorolni azokat a gyermekek számára készült meselemezeket, amelyek BENEDEK Elek, ILLYÉS Gyula, a GRIMM testvérek, ANDERSEN és mások meséiből készültek, neves művészek közreműködésével. Ezek ugyan technikailag kifogástalanok és állandóan kaphatók, az előadók jó része azonban sajátos, a népmeséhez nem illő előadói modort vett fel, nem törekszenek a SEBŐ, a Muzsikás, a Mákvirág és más együttesekhez hasonlóan a népi előadói stílus elsajátítására és megszólaltatására. DUDÁS Juli hanglezemén kívül elsősorban a MARTON Frigyes emlékeztetés műsoraiból készült, napjainkban piacra került Trufa című hanglezemét ajánlom, amelyen jeles paraszti előadóművészek és népi előadói stílusban játszó zenekarok adják elő a kiválasztott meséket, dalokat. A lemez anyaga azért is figyelemre méltó, mert olyan szerencsésen csoportosítja a prózai és zenei számokat, hogy a hallgatóban valósággal az egykori téli falusi mesemondó esték hangulatát idézi. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy a lemez nem általános iskolás koru vagy éppenséggel óvodás hallgatóságnak való.

A Magyar népzene című két, négy-négy lemezből álló sorozat szerkesztője, RAJECZKY Benjamin válogató és összeállító munkájánál a népköltészet zenei értékeit tartotta szem előtt, a lemezek vagy az azokon levő darabokból összeállított műsor azonban kiválóan alkalmas a népdalról, balladáról, különböző népszokásokról, gyermekjátékokról szóló előadás illusztrálására - még zenéhez kevésbé értő előadó számára is. A két lemezblokkhoz mellékeltem két kisérfüzet megszívlelendő és jól felhasználható gondolatokat, valamint népköltési szövegeket tartalmaz. Ezeket beilleszthetjük mondanivalónkba, illetőleg felírhatjuk a táblára esetleges szövegelemzésünk tárgyaként.

Utoljára hagytam a népköltészetéről szóló előadás illusztrálására és népköltési gyűjtésre egyaránt kiválóan használható magnetofont. Ennek előnyeit elsősorban azok ismerik, akiknek maguknak is van gépük, hozzászoktak a kezeléshez akár kazettás, akár szalagos formában. Azok az előadók, akik maguk is népköltési gyűjtők, kézenfekvő, hogy saját anyagukból vagy a legközelebbi muzeum hangarchivumából állítják össze az előadásuk alapját képező népköltési szövegcsokrot. A Magyar Rádió hangarchivumán kívül szakszerűen kezelt, nyilvántartott, népköltési anyagot is tartalmazó hangarchivum azonban kevés van az országban. A budapesti Néprajzi Múzeumén kívül a nyiregyházi JÓSA András Múzeum hangarchivumát ismerem. A MTA Nyelvtudományi és Zenetudományi Intézete mellett most a Néprajzi Kutatócsoport is fáradozik egy ilyennek a kialakításán. Ezek anyaga elsősorban a kutatás céljait szolgálja, felhasználásához az intézet vezetőségén kívül az illető kutató hozzájárulása is szükséges.

A magnetofon ma már széles körben elterjedt, beszerzése nem túl költséges, kezelése sem bonyolult, könnyen szállítható. A gépre feltehető, a népköltési anyagot tartalmazó kazetta vagy tekercs azonban csak akkor van, ha magunk ilyet készítünk és összeállítunk a magunk gyűjtéséből, a különböző hangarchivumokban tárolt mások gyűjtéséből, vagy felveszünk rádióműsorokat, esetleg egyes számokat, s azokat használjuk fel. Ezért döntött úgy a TIT Néprajzi Választmányának vezetősége, hogy segítségére siet a népköltészeti témákat kedvelők előadóknak, és összeállított egy tekercset különböző népköltési szövegegyüttesekből. A tekercs előmunkálatai folyamatban vannak, a továbbiakban ennek anyagából szeretnék bemutatni egy témát.

Olyan témát választottam, amely különösen fiatal nőkből, gyermekgondozási segélyen levő kismamák, bölcsődei gondozónők, óvónőkből álló hallgatóság körében számíthat érdeklődésre, s amely előadható már a hangszalag sokszorosítása előtt is, mert egyrészt megjelent az anyagából készült könyv, a Cinege, cinege, kismadár... /Budapest 1975, Minerva/

másrészt kapható a Rádió és Televízió Közönségszolgálatánál a kötet nyomán készült hangszalag Andor Éva előadásában. Mi az un. dajkarimek eredeti népi felvételeiből adunk izelítőt. Kis összeállításunk kedvező előfeltételek egybejátszása egész sorának köszönhető.

1971-ben a Rádió Ifjúsági és Gyermekosztálya pályázatot hirdetett egy oktávnál nem nagyobb hangterjedelmű népi gyermekdalokból, mondókákból álló gyűjtemények beküldésére. A pályázat váratlan sikerrel járt: közel 150 pályamunka érkezett be 5000-et meghaladó szöveg- és dallamanyaggal az ország egész területéről, sőt szórványosan az országhatárain túlról is. A kiemelkedő gyűjtemények nyomán DERERA Évával és BORSAI Ilonával együtt bejártuk az országot, és hangszalagra vettük az arra érdekes demes beküldött anyagot. Ebből rádióműsorok készítésére, napvilágot látott három kötet könyv, munkában van a negyedik, és olyan a közelmúltban készült országos mondóka- és gyermekjátékgyűjtemény áll hangzó anyagával együtt az MTA Néprajzi Kutatócsoportja és Zenetudományi Intézete Archivumában a kutatók rendelkezésére, amilyennel kevés nép dicsekedhet.

Munkánk nemcsak nagy mennyiségű anyagot, hanem értékes tudományos megállapításokat is eredményezett. Kiderült, hogy a gyermekköltészet, s ezen belül a mondóka- és gyermekjátékgyűjtemény ma is eleven, s meglehetősen egységes az ország egész területén, falun és városban egyaránt. A nyelvi és zenei dialektusok vidékenként csupán színezik és módosítják anyagát, de lényegében nem változtatják meg. Kiderült az is, hogy a mondóka a szokásokhoz hasonlóan komplex műfaj: legtöbbször nemcsak erősen ritmizált szövegből, hanem kis terjedelmű dallamból is áll, gyakran mozdulatok is kísérik, kötődik az alkalomhoz, s ennek megfelelően alakul előadásmódja is. Nem szavalni való vers, mint ezt a felkeresett óvodákban az óvónők gyakran gondolták, hanem a gyermek felnövekedéséhez, mindennapi életéhez szorosan hozzátartozó nyelvi és zenei esztétikai tényező.

Kis összeállításunk azt mutatja be, hogy a gyermek költészet, s ezen belül a mondóka- és gyermekjátékgyűjtemény ma is eleven, s meglehetősen egységes az ország egész területén, falun és városban egyaránt. A nyelvi és zenei dialektusok vidékenként csupán színezik és módosítják anyagát, de lényegében nem változtatják meg. Kiderült az is, hogy a mondóka a szokásokhoz hasonlóan komplex műfaj: legtöbbször nemcsak erősen ritmizált szövegből, hanem kis terjedelmű dallamból is áll, gyakran mozdulatok is kísérik, kötődik az alkalomhoz, s ennek megfelelően alakul előadásmódja is. Nem szavalni való vers, mint ezt a felkeresett óvodákban az óvónők gyakran gondolták, hanem a gyermek felnövekedéséhez, mindennapi életéhez szorosan hozzátartozó nyelvi és zenei esztétikai tényező.

Először az altató csendül fel:

1. Csicsis baba...
2. Csicsij baba, hanna...

A kisgyereket általában pólyás kortól óvodás korig altatják karon, bölcsőben, kocsiban vagy kezes ágyban. Az altatók nagyon egyszerű, megnyugtató dallamát, szövegét a felnőtt vagy nagyobb gyermekmindaddig ismétli mind halkabban, halkabban, míg csak el nem alszik a kicsi.

Régebben azt hittük, hogy a magyar népköltészet altatókban igen szegény, sőt volt olyan elmélet is, amely azt állította, hogy a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó népek nem ismerik az altatókat, a kifejezetten a kisbaba elaltatására szolgáló dallamokat és szövegeket; népdal-, ballada- és meserészleteket használnak az altatáshoz. Már a fenti két bölcsődal is bizonyítja, hogy ez nincs így. Ehhez még hozzátehetjük azt, hogy a pályázat közel hetven altatódalt hozott felszínre.

A kisbabának közel hat hónapos koráig az altató vagy az erre a célra használt népdal, ballada vagy mese csaknem az egyedüli költői szellemi tápláléka. Jóval ritkább emellett az, mikor nemcsak elaltatják, hanem ha szükséges, például etetés előtt, fel is ébresztik dallal, másutt a siró babának a hasikáját szokták kengetni a következő ráolvasás folytonos ismételtetésével:

3. Áj, báj, kecskeháj...

A Dunántúlon dallamos, az Alföldön ritmikus mondókával "szántanak" a kisbabával, hogy felvidítsák és ezzel megkönnyítsék az emésztését:

4. Szántsunk, vessünk...

Hat-nyolc hónapos korában a kisbaba már sokkal többet van ébren, már elüldögél a felnőtt ölében, és hálás érte, ha játszanak vele. Ilyenkor szokták tapsoltatni: két kis keze a felnőtt kezében van, vagy a felnőtt szemben áll a kicsivel és tapsolnak:

5. Süti, süti paácsát...

A kisbaba ebben az életkorban még nem kinyujtott, hanem begömbölyített tenyérrel "tapsol", mint édesanyja, mikor a pogácsát formázza, innen az aszociáció.

A kezeckéi mellett már a lábacskaikat is tudja használni. A felnőtt a kicsit a térdére állítja, és "táncoltatja". A kicsi a dalocska ritmusára rugózó mozgást végez, erősíti a lábizmait. Vitnyéden azt tartják, hogy aki kisbabakorában az alábbi dalocskára táncolt, abból felnőtt korában híres jó táncos lesz.

6. Hopp, cine, cineci...

Se vége, se hossza a különböző csiklandozó nevetető játékoknak. A mondóka közben a kisbaba arcocskáját vagy kezeckéjét cirógatják, /például mosdatás közben/ a végén megcsiklandozzák:

7. Ciróka, maróka...

8. Ciróka, maróka...

Rendkívül gyakori, hogy a kisbabát mulattató jó hallású és ritmusérzékű felnőtt vagy nagyobb gyerek az énekelt sorokat a ritmikusan mondogatottal váltogatja teljes természetességgel. Ha megpróbáljuk utána csinálni, akkor derül ki, hogy ez nem is olyan könnyű.

Kedveltek és részben közismertek a különböző kézzjátékok. Az alábbi mondóka első sorára az ölünkben ülő kisbaba tenyerébe mutatoujjunkkal köröket rajzolunk, a második sorra mutató és középső ujjunkkal felszaladunk a kis karján, a végén a nyakhajlatban vagy a hóna alatt megcsiklandozzuk:

9. Kerekecske, dombocska

Mátraderecske, Heves m.
A. és gy.: Csomor Sándorné,
1972.
Lej.: Kovács Ágnes

"Azt is nagyon szerették, ha ölbe ültették, és a tenyerét megfogtuk, az ujjait, és elkezdtek bezserélni a tenyerét, és mondtuk:"

10.

13

A következő mondókákban a tenyércsiklandozó a közismert ujjkiszámoló versikével társul, vagy úgy, hogy megelőzi, vagy úgy, hogy követi azt. Ebben a formájában - akárcsak az előbbi mondóka - már valóságos kis mese:

11. Egy kis kertet keritettem...

12. Elment nyulászni...

Hányféle változata van a jól ismert Csip, csip csókának csak Győr-Sopron megyében! A felnőtt hüvelyk- és mutatóujja közé csippenti a kisbaba kezefejének bőrét, emelgeti a kezét, és közben mondja a mondókát. Az utolsó sornál elengedi, és két kezével hessegeti a képzeletbeli "vakvarjucskát", vagy a szekéren ülő tyukokat. Kisebb gyermeknek ajánlatosabb a rövidebb, nagyobbak a hosszabb változatot mondogatni, dalolni:

13. Csip, csip, csóka...

14. Csip, csip, csóka...

15. Csip, csip, csóka...

Mikor a kisgyerek már jobban tudja tartani magát, nagyobb, bátrabb, "lovagoltatják": a felnőtt a térdére vagy a lábafejére ülteti, és az alábbi mondóka dallmára, ritmusára rázza nemcsak a kisfiukat, hanem a kislányokat is. A cipő sarkának földhöz ütögetésével utánozhatjuk a ló patkójának kopogását.

"Az egy-két éves gyereket a keresztbetett lábra ültetik, és kezét megfogva minden negyedre a sarkat leteszik a földre:"

16. Gyí paci vásárra...

"A gyereket a térdükre ültették, lovagoltatták, és mondták neki":

17. Megy, megy, katona...

"Amikor kislány voltam, édesapám a térdére ültetett, és így lovagoltatott:

18. Így lovagolnak az urak...

Amikor azt mondta, hogy "így lovagolnak az urak", akkor szép lassan mozgatta a térdét, amikor a parasztokra került a sor, akkor gyorsabban, mert azoknak mindig sietni kellett."

Ezeket a mondókákat már gyakran együtt mondogatják, énekelgetik a kicsi is a felnőtellel. Pedagógusok tapasztalata szerint a mondókák még a beszédhibás vagy gátlásos gyerek beszédképességét is jól fejlesztik. A jól ismert Volt egyszer egy ember még további lépés ebbe az irányba, és jól használható a mesevilágba való bevezetésre is. Nagyobb gyermekhallgatóság számára csalimeseként használatos. A sok beszédbe belefáradt mesemondó ezzel hűti le telhetetlen hallgatósága mese után vágyakozó kedvét. Van, ahol kiszámolóként ismert.

Mátraderecske, Heves m.

A. és gy.: Csomor Sándorné

1972.

Lej.: Kovács Ágnes

19.
Volt egyszer egy ember,

Szakálla volt kender,

Begyulladt a kender,

Elszaladt az ember.

 Felmászott a fára,
 Leesett a sárba,
 Két kutya húzta,
 A harmadik nyuzta,
 Sári néni siratta,
 Kis kutyája ugatta.

Ugyanezt a szöveget mondogatták a gyerekek 1958-62 között a napközi otthonban is Gyöngyösön. Talán mondanunk sem kell, hogy a mondóka több-kevesebb változtatással az egész magyar nyelvterületen ismert.

Végezetül egy dallammal ritkán hallott mondókamesét mutattunk be Ghimesből, a volt Nyitra megye területéről. Ez egyike lehet az elsőnek a kiscsinek elmondogatott, eldalolt mesék közül:

20. Elküldték Jakabot...

Elküldték a szolgálót,
 Hijja haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem jött haza.

Elküldték a kutyát,
 Harapja meg a szolgálót,
 A kutya nem harapta meg a szolgálót,
 A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem jött haza.

Elküldték a botot,
 Verje meg a kutyát,
 A bot nem verte meg a kutyát,
 A kutya nem harapta meg a szolgálót,
 A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem jött haza.

Elküldték a tüzet,
 Égesse el a botot,
 A tűz nem égette meg a botot,
 A bot nem verte meg a kutyát,
 A kutya nem harapta meg a szolgálót,
 A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem ment haza.

Elküldték a vizet,
 Ojtsa el a tüzet,
 A víz nem ojtotta el a tüzet,
 A tűz nem égette el a botot,
 A bot nem verte meg a kutyát,
 A kutya nem harapta meg a szolgálót,
 A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem jött haza.

Elküldték a bikát,
 Igya meg a vizet,
 A bika nem itta meg a vizet,
 A víz nem ojtotta el a tüzet,
 A tűz nem égette el a botot,
 A bot nem verte meg a kutyát,
 A kutya nem harapta meg a szolgálót,
 A szolgáló nem hívta haza Jakabot,
 Jakab nem aratta le a zabot,
 Jakab nem ment haza.

Elküldték a mészároost,
 Vágja le a bikát.
 A mészáros levágta a bikát,
 A bika megitta a vizet.
 A víz elojtotta a tüzet,
 A tűz megégette a botot,
 A bot megverte a kutyát,
 A kutya megharapta a szolgálót,
 A szolgáló hazahívta Jakabot,
 Jakab learatta a zabot,
 Jakab elment haza.

* * *

A népköltészetnek az ismeretterjesztésben alkalmazott szemléltetésével foglalkozó választmányközi kiadványunkat irodalom- és kottajegyzékkel kiegészítve bocsátjuk előadóink rendelkezésére.

Irodalomjegyzék

- BORSAI Ilona - Magyar népi gyermekjátékok.
 HAJDU Gyula - Budapest. Tankönyvkiadó 127 p.
 IGAZ Mária /Ének-zene szakköri füzetek 2./
 1975
- CSANÁDI Imre - Röpülj páva, röpülj. Magyar nép-
 VARGYAS Lajos balladák és balladás dalok. Buda-
 1954 pest. Szépirodalmi K. 587 p.
- DÖMÖTÖR Tekla A népszokások költészete. Budapest.
 1974 Akadémiai K. 260 p.
- DÖMÖTÖR Tekla - A magyar népköltészet. Kézirat.
 KATONA Imre - /Egyetemi jegyzet./ Második, ja-
 ORTUTAY Gyula - vitott és bővített kiadás. Buda-
 VOIGT Vilmos pest. Tankönyvkiadó. 383 p.
 1969
- FORRAI Katalin Ének az óvodában. Budapest.
 1974 Zeneműkiadó. 338 p.
- ILLYÉS Gyula Hetvenhét népmese. Ill. Szántó
 1972 Piroska. 6. kiadás. Budapest.
 Móra K. 538 p.
- KALLÓS Zoltán Balladák könyve. Élő hazai népbal-
 1971 ladák. Gyűjtötte: --. Bukarest.
 Kritérion K. 678 p.
- BORSAI ILONA és Cinege, cinege kismadár... Népi
 KOVÁCS Ágnes mondókák, gyermekjátékok kicsinyek-
 /összeáll./ nek. Összeállítás a Rádió Ifjusági
 DERERA Éva és Gyermeosztálya pályázatának
 /szerk./ anyagából. Budapest. MRT-Minerva.
 1975 142 p.

KOVÁCS Ágnes
/vál.és szerk./
1974

KOVÁCS Ágnes
HAIDER Edit
/vál.és szerk./
BORSAI Ilona
/népzenei munkts./
1976

KOVÁCS Ágnes
HAIDER Edit
/vál.és szerk./
BORSAI Ilona
/népzenei munkts./
1977

ORTUTAY Gyula
/szerk.és bevez./
DÉGH Linda és
KOVÁCS Ágnes
/vál.és jegyz./
1960

ORTUTAY Gyula
/szerk.és bevez./
KATONA Imre
/vál.és jegyz./
1970

ORTUTAY Gyula
/szerk.és bevez./
KRIZA Ildikó
/vál.és jegyz./
1968

LENGYEL Dénes
1978
1975

Incike-pincike. Népmesék óvodá-
soknak. 2. kiadás. Budapest.
Móra K. 269 p.

Bujj, bujj, zöld ág... Népi gyer-
mekjátékok /kisdobosoknak/.
Budapest. Móra K. 223 p.

Kivirágzott a diófa... Népi gyer-
mekjátékok /uttöröknek. Budapest.
Móra K. 149 p.

Magyar népmesék. I-III. Budapest.
Szépirodalmi K.

Magyar népdalok. I-II. Budapest.
Szépirodalmi K.

Magyar népballadák. Budapest.
Szépirodalmi K. 815 p.

Régi magyar mondák. 4. kiadás.
Budapest. Móra K. 500 p.

Magyar mondák a török világból
és a kuruc korból. Budapest.
Móra K. 517. p.

LENGYEL Dénes
1977

VARGYAS Lajos
1976

1872-1924

1940-1975

1951-1973

ORTUTAY Gyula
/főszerk./
1977

Kossuth Lajos öröksége. Mondák
a XVIII. és XIX. századból.
Budapest. Móra K. 427 p.

A magyar népballada és Európa.
I-II. Budapest. Zeneműkiadó.

Magyar Népköltési Gyűjtemény
I-XIV.

Uj Magyar Népköltési Gyűjtemény
I-XVIII.

A Magyar Népzene Tára I-VI.

Magyar néprajzi lexikon. I. A-E.
Budapest. Akadémiai K. 752 p.

KOTTAJEGYZÉK

/1-9., 11-18., 20.sz./

1.

Csicsis baba...

Csanádpalota, Csongrád m.

Adatközlő: Némethi Bálintné
Gyűjtő: Kinyó István, 1971
Lejegyző: Borsai Ilona

The musical score consists of four staves of music in a single system, each with a treble clef. The notes are primarily eighth and sixteenth notes, with some quarter notes. Fingerings are indicated by the number '5' above certain notes. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables across notes. The final note of the fourth staff is a quarter rest, marked with a '7' below it.

Csi - csis, ba - ba, nin - csen pa - pa,
El - ment a - pa a ma - lom - ba.
Hoz majd egy kis lisz - tecs - két,
Ab - ból sü - tünk kenyér - két!

2.

Csicsij baba hanna...

Diószeg, v. Pozsony m.
Csehszlovákia

Adatközlő: Nagy Rezsőné, 60 é.
Gyűjtő és

Lejegyző: Harmath Lajosné

Csi - csj ba - ba han - na,
Nincs itt - hon a' any - ja,
El ment vá - sár - ra,
Ci - pőt ven - ni lá - bá - ra.
Hoz majd ci - pőt, pi - ros ru - hát,
Ab-ba fog a kis Zsu-zsi - ka fut - ni.

3.

Áj, báj, kecskeháj...

Bakonyoszlop, Veszprém m.

Gyűjtő és
Lejegyző: Békefi Antal

♩ = 54
Áj, báj,
Kecs - ke - háj,
Ha még - gyó - gyul,
Majd nem fáj!

4.

Szántunk, vessünk...

Győrújfalú, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Németh Lajosné, 52 é.

Gyűjtő és

lejegyző: Barsi Ernő, 1965

Szánt - sunk, ves - sünk, fo - ga - suj - junk, bo - ro - náj - junk,
 Hoz - tak - e e - bé - det? Nem?
 Fé - re dob - juk az e - két! Eb szántson, ku - tyá bo - ro - náj - jon!

5.

Süti, süti paácsát...

Dobronhegy, Zala m.

Adatközlő: Horváth Gyuláné, 68 é.

Gyűjtő és

lejegyző: Vajda József, 1971

♩ = 140
 Sü - ti - sü - ti pa - á - csát,
 Ma - maá - nak, pa - paá - nak,
 Is - ten ma - da - raá - nak.

6.

Hopp, cine, cineci...

Vitnyéd, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Horváth Péterné, sz.1913
 Gyűjtő: Timár Istvánné, 1972
 Lejegyző: Borsai Ilona

$\text{♩} = 152$

Hopp, ci - ne ci - ne - ci!

Fír - he' ment a Fű - le - ki,

Mu - zsi - ká - ni kő ne - ki!

Hopp, zsupp, nem szecs - ka,

Ha meg - met - szik, úgy lesz a

Hopp, sza - ros va - la - gú,

Fi - ca - mo - dott ü - le - tú,

Sza - kasz - tó - vé - ka fa - rú,

Hopp, hopp, hopp!

30

7.

Ciróka, maróka...

Bezi, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Rátkai Károlyné, sz.1920
 Gyűjtő: Borbély Judit, 1972
 Lejegyző: Borsai Ilona

Ci - ró - ka, ma - ró - ka,

Mit főz - tél? Ká - sát.

Ho - va tet - ted? Pad a - lá.

Meg - et - ték a kis - ci - cák.

31

8.

Ciróka, maróka...

Szegilong, Borsod-Abauj-Zemplén m.

Adatközlő: Jackó Aladárné, sz. 1906

Gyűjtő: Pajuf Tiborné, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

$\text{♩} = 88$

Ci - ró - ka, ma - ró - ka,
 Hol jár - tál? Ma-lom-ká-ba.
 Mit hoz - tál? Ka - lács - kát.
 Ho-va tet - ted? A póc - ká - ra,
 El - vit - te a pap ci - cí - ja,
 Sza - ladt ve - le, sza - ladt ve - le!

9.

Kerekecske, dombocska...

Vitnyéd, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Horváth Péterné, sz. 1913

Gyűjtő: Timár Istvánné, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

Ke - re - kecs - ke, dom - bocs - ka,
 Er - re sza - lad a nyu - lacs - ka,
 Itt fog - ja meg a macs - ka!

11.

Egy kis kertet keritettem...

Borsodnádásd, Borsod-Abauz-Zemplém m.

Adatközlő: Urbán Jánosné, sz. 1930

Gyűjtő: Nemesik Pál, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

Egy kis ker - tet ke - ri - tet - tem,
 Egy szem bú - zát be - le - vet - tem.
 Ar - ra sza - ladt egy nyu - szi - ka,
 Ez meg - lőt - te,
 Ez meg - nyúz - ta,
 Ez meg - sü - töt - te,
 Ez meg - et - te,
 En - nek a pin - dur - ká - nak nem ma - radt semmi!

34

12.

Elment nyulászni...

Pér, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Sárközi Zoltánné, sz. 1939

Gyűjtő: Barsi Ernő, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

El - ment nyu - lász - ni,
 Meg - lőt - te,
 Ha - za - vit - te,
 Meg - sü - töt - te,
 Meg - et - te,
 Ké - re, ké - re gom - bocs - ka,
 Itt sza - lad a nyu - lacs - ka!
 Csik - mak - mak - mak mak!

35

13.

Csip, csip, csóka...

Pér, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Sárközi Zoltánné, sz. 1939

Gyűjtő: Barsi Ernő, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

Csip - csip csó - ka,
 Vak var - júcs - ka,
 Ko - mám - asz - szony sze - ke - rén
 Tyú - kok ül - nek raj - ta,
 Hess el, má - sé,
 Ma - radj itt, ma - gun - ké!

14.

Csip, csip, csóka...

Bezi, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Hima Istvánné, sz. 1921

Gyűjtő: Borbély Judit, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

Csip - csip csó - ka,
 Vak var - júcs - ka,
 Jó volt - e a
 Kis fi - úcs - ka?
 Ha jó volt a
 Kis fi - úcs - ka,
 Ne csipd meg őt, Vak var - júcs - ka!
 Hess el, má - sé, Gye - re ha - za, mi - en - ké!

15.

Csip, csip, csóka...

Vitnyéd, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Horváth Péterné, sz.1913

Gyűjtő: Timár Istvánné, 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

$\text{♩} = 126$

Csip - csip csó - ka, Vak var - júcs - ka,
 Jó volt - e a Kis fi - úcs - ka?
 Ha jó volt a Kis fi - úcs - ka,
 Ne csípd meg őt, Vak var - júcs - ka!
 Ko - má - m - asz - szony ké - re - ti a sze - ke - rét,
 Nem ad - ha - tom o - da, Tyú - kok ül - nek raj - ta,
 Hajtsd el ró - la, Hess, hess, hess!
 Gye - re visz - sza, ma - ga - mé!

38

16.

Gyi paci vásárra...

Vitnyéd, Győr-Sopron m.

Adatközlő: Horváth Péterné, sz.1913

Gyűjtő és

lejegyző: Timár Istvánné, 1961

Gyi, pa - ci, vá - sár - ra,
 Ket - ten me - gyünk Pá - pá - ra,
 Gyí! Gyí! Gyí!

39

17.

Megy, megy katona...

Mátraderecske, Heves m.

Adatközlő

és gyűjtő: Csomor Sándorné, sz.1938

Gyűjtési idő: 1972

Lejegyző: Károly S.L.

Megy, megy ka - to - na,
Lép, lép a lo - va,
Trapp - ba, trapp - ba,
Ga - lopp - ba, ga - lopp - ba.

The musical score consists of four staves of music in a single system. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The first staff contains the melody for the first line of lyrics, with a fermata over the final note. The second staff continues the melody for the second line. The third staff continues for the third line. The fourth staff concludes the piece with a double bar line. The lyrics are written below the notes.

18.

Igy lovagolnak az urak...

Mátraderecske, Heves m.

Adatközlő

és gyűjtő: Csomor Sándorné, sz.

Gyűjtési idő: 1972

Lejegyző: Borsai Ilona

♩ = 132
Így lo - va - gol - nak az u - rak,
Így a pa - rasz - tok,
Így, így, így!

The musical score consists of three staves of music in a single system. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The first staff starts with a tempo marking of ♩ = 132 and contains the melody for the first line of lyrics, including a triplet of eighth notes. The second staff continues the melody for the second line. The third staff concludes the piece with a double bar line. The lyrics are written below the notes.

Elküldték Jakabot...

Ghimes, v. Nyitra m.
Csehszlovákia

Adatközlő: Balla Mária 78 é.
Gyűjtő: Kriza Ildikó, 1968
Lejegyző: Károly S.L.

Recitando

El - külték Ja - ka - bot

A - rassa le a za - bot

Ja - kab nem aratta le a za - bot

Ja - kab nem jött ha - za.